การเปลี่ยนแปลงการรับรู้เรื่องพรรณไม้ใน *อักขราภิธานศรับท์* ของหมอบรัดเลย์: วิถีชีวิตชาวสยามที่สัมพันธ์กับพืชพรรณไม้ [1]

Changes in the Perception of Plants in the *Dictionary of the Siamese Language* by D.B. Bradley: The Siamese Way of Life in Relation to Plants

สมศรี ชัยวณิชยา[2] มิตต ทรัพย์ผุด[3] และ วรรณภา ชำนาญกิจ[4]
Somsri Chaiwanichaya, Mit Supphud and Wannapa Chamnankij
Received: August 18, 2023/ Revised: January 15, 2024/ Accepted: January 31, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการนำเสนอผลการวิจัยเอกสารโดยใช้ระเบียบวิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ในการศึกษาเรื่องการรับรู้ของชาวสยามเรื่องพรรณไม้จากหนังสือชื่ออักขราภิธานศรับท์[5] ของหมอบรัดเลย์ การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ กล่าวคือ ประการแรก การนำเสนอผลวิจัยการจำแนกพรรณไม้ในอักขราภิธานศรับท์ ประการที่สอง การนำเสนอคุณค่าของหนังสืออักขราภิธานศรับท์ในฐานะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมสยามในคริสต์ศตวรรษที่ 19 กับการรับรู้เรื่องพืชพรรณไม้ ผลการศึกษาพบว่า ประการแรก ชาวสยามแบ่งประเภทพรรณไม้เป็น 4 ประเภท ได้แก่

---

[1] บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง พรรณไม้ในอักขราภิธานศรับท์ ของหมอบรัดเลย์: ความหลากหลายทางชีวภาพของไทยในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้รับทุนสนับสนุนจาก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ปีงบประมาณ พ.ศ. 2565

[2] ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (Assistant Professor, Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University), Email: somsri.c@ubu.ac.th

[3] อาจารย์, คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (Lecturer, Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University), Email: mit.s@ubu.ac.th

[4] อาจารย์, คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (Lecturer, Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University), Email: wannapa.c@ubu.ac.th

พืชอาหาร สมุนไพร การใช้สอย และพืชป่า ประการที่สอง หนังสืออักขราภิธานศรับท์ ของหมอบรัดเลย์ มีคุณค่าในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวสยามคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่สัมพันธ์กับพืชพรรณไม้ในลักษณะการพึ่งพาธรรมชาติทางด้านการดำรงชีวิต วัฒนธรรม และการค้าต่างภูมิภาคตามบริบทการค้าหลังสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398 การสร้างคำอธิบายคำศัพท์พรรณไม้สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสังคมสยามในคริสต์ศตวรรษที่ 19 กับพืชพรรณไม้ในสมัยนั้นและการรับรู้ด้านพื้นที่ของชาวสยาม ได้แก่ พื้นที่ภูมิศาสตร์ พื้นที่เพาะปลูกพรรณไม้ และพื้นที่ภูมิรัฐ

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลง การรับรู้ พรรณไม้ อักขราภิธานศรับท์ของหมอบรัดเลย์ วิถีชีวิตชาวสยาม

Abstract

This article presents the results of document research using historical research methods to study the Siamese people's perception of plants as described in D.B. Bradley's book, Dictionary of the Siamese Language. The study had two objectives: firstly, to present the results of the research on the classification of plant species in the Dictionary of the Siamese Language; secondly, to present the value of the Dictionary of the Siamese Language as historical evidence of the relationship between 19th century Siamese society and their perception of plants. The results of the study are as follows:

Firstly, the 19th Century Siamese people classified plants into four categories: food plants, herbs, functional plants, and forest plants. Secondly, Dr. Bradley's Dictionary of the Siamese Language is valuable as historical evidence because it reflects the way of life of the Siamese people in the 19th century, particularly in terms of their dependence on nature for livelihood, culture, and interregional trade following the Bowring Treaty of 1855. The descriptions of the plant entries reflect the worldview of the relationship between 19th century Siamese society and vegetation during

that time, as well as the Siamese people's perception of space namely, geographic space, plantation space, and geopolitical space.

Keywords: Changes, Perception, Plants, Dictionary of the Siamese Language by D.B. Bradley, Siamese People's Way of Life

ความนำ

การศึกษาเรื่องพรรณไม้มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยกำเนิดโลก เพราะพรรณไม้เป็นสิ่งที่มีชีวิตชนิดแรก ๆ ของโลก กล่าวคือ พรรณไม้สร้างออกซิเจน อาหาร เชื้อเพลิงและยา การศึกษาพรรณไม้ได้ปรากฏครั้งแรกในสมัยกรีก มีการเรียบเรียงหนังสือชื่อ Historia plantarum บันทึกพรรณไม้ที่มนุษย์เพาะปลูก 480 ชนิด จำแนกเป็น ไม้ยืนต้น (tree) ไม้พุ่ม (shrub) ไม้ผล (undershrub) ไม้ล้มลุก สมุนไพร (herb) ต่อมาก็มีหนังสือ Historia naturalis เป็นชุดหนังสือรวม 37 เล่ม เป็นเรื่องราวพรรณไม้จำนวน 16 เล่ม บันทึกพรรณไม้ไว้เกือบ 1,000 ชนิด บันทึกพรรณไม้ดังกล่าวได้เป็นต้นทางในการศึกษาพันธุกรรมพรรณไม้และอนุกรมวิธานพรรณไม้สืบมาสมัยปัจจุบัน (Intasuwan, 2005: 1-6)

การศึกษาพรรณไม้ข้างต้นสอดคล้องกับแนวคิดประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม (environment history) โดนัลด์ วอร์สเตอร์ (Worster, ed.: 1988) กล่าวว่า ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมคือ "ปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในอดีต" การศึกษาเรื่องการใช้ประโยชน์ระหว่างมนุษย์กับพืชพรรณนั้นสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ กล่าวคือ มนุษย์ใช้พืชพรรณเป็นอาหาร เป็นเครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย เป็นสัญลักษณ์ และความเชื่อถือต่าง ๆ รวมถึงวิธีการจำแนกแบบพื้นบ้าน ขั้นตอนการเตรียม และการใช้ประโยชน์จากพรรณไม้นั้น ๆ นอกจากนี้การศึกษาประวัติศาสตร์โลกทัศน์ก็คือการใช้การอ่านการเขียนตำราและเผยแพร่ความคิดผ่านสังคมด้วยตัวหนังสือ (Chartier, 1987) คณะผู้วิจัยได้นำแนวทางดังกล่าวมาเป็นกรอบในการสังเคราะห์คำศัพท์พรรณไม้ในหนังสือ**อักขราภิธานศรับท์** ของหมอบรัดเลย์

การรับรู้พรรณไม้ในสังคมสยามในช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้ปรากฏในบันทึกเอกสารชาวต่างชาติ ดังนี้

1) นิโกลาส์ แชร์แวส (Nicolas Gervaise) เป็นนักเดินทางชาวฝรั่งเศสที่ติดตามคณะเผยแพร่ศาสนาเข้ามาในสยาม เมื่อพ.ศ. 2224-พ.ศ.2229 ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์

มหาราช ผลงานบันทึกของเขาเรื่อง **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม** (Histoire naturelle et politique du Royaume de Siam) เป็นบันทึกรุ่นแรก ๆ ของชาวฝรั่งเศสเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยา ซึ่งแบ่งเนื้อหาไว้เป็นหมวดหมู่อย่างชัดเจน ในเรื่องของสภาพภูมิประเทศ ชีวิตความเป็นอยู่ ลักษณะการเมืองการปกครอง การนับถือศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ของชาวสยามสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

บันทึกของนิโกลาส์ แชร์แวส (1688) ได้บันทึกการรับรู้เกี่ยวกับพรรณไม้ไว้ด้วย ในบทที่สี่ ว่าด้วยบุปผชาติและรุกขชาติที่ขึ้นอยู่ในราชอาณาจักรสยาม กล่าวไว้ดังนี้

> “ประเทศนี้มีพื้นที่ดินอันอุดม และไม่จำเป็นที่จะต้องเอาใจใส่พลิกฟื้นมันเท่าไรนัก เมื่อปลูกอะไรลงไปก็ดูงอกงามดี ดอกไม้นั้นงามและมีปริมาณมากชนิด มีทั้งดอกกุหลาบและดอกดาวเรือง และตลอดปีมีดอกซ่อนกลิ่นอันหอมเย็นกว่าของเรามาก ที่ลางชนิดเราก็ไม่มีในทวีปยุโรป เช่น ดอกมะลิกับดอกพุดซ้อน เป็นต้น
>
> ดอกมะลิ (munguery) นั้นสีขาว รูปพรรณละม้ายดอกจุ้ยเซียน (narcisse) มีทั้งชนิดกลีบซ้อนและกลีบธรรมดา ทั้งชนิดมีกลิ่นหอมกว่าดอกไม้ใด ๆ ของเราทั้งมวลสิ้น เป็นพรรณไม้พุ่มคล้ายต้นเซอแร็งก้า (seringua) ดอกพุดซ้อน (poussone) สีขาว และกว้างขนาดดอกกุหลาบใหญ่ ๆ ของเรา กลิ่นใกล้เคียงกับดอก jonquille (จำพวกจุ้ยเซียน) ของเราออกในพรรณไม้พุ่มอันมีใบสีเขียวสดตลอดปี ใบคล้ายใบ filaria แต่กว้างกว่าสักเล็กน้อย พอลมเหนือเริ่มพัด จะเห็นดอกไม้บานสะพรั่งไปทั่วทุกหน ทุกแห่ง โดยเฉพาะดอกเบญจมาศขาว, แดง, เหลืองและสอดสลับสีพิศแล้วไม่น่าเบื่อที่จะชมดอกไม้นานาพรรณนี้เลย
>
> แม้ว่าเพิ่งจะได้มีการเริ่มปลูกพันธุ์ข้าวสาลี (blé) กันในราชอาณาจักรสยามเมื่อประมาณ 12 ถึง 15 ปีมานี้เอง แต่ก็เห็นมีไร่ข้าวสาลีอยู่ไม่น้อย ขึ้นงอกงามได้ดีมากทางภาคเหนือ เข้าใจว่าไม่ช้าก็จะมีบริโภคกันทั่วไป แต่ก็คงจะไม่มากเท่าข้าวเจ้า (riz) ซึ่งปลูกกันอยู่ทั่วราชอาณาจักรเป็นอันมาก อย่างล้นเหลือจนพลเมืองในประเทศเพื่อนบ้านมาหาซื้อไปใช้บริโภคทุกปี ข้าวมีอยู่ 3 ชนิดด้วยกัน ชนิดหนึ่งไม่ต้องทำการปักดำ ขึ้นเองในที่ชื้นและลุ่ม ชนิดนี้ราคาถูก แต่ก็มีรสชาติดีพอใช้ อีกสองชนิดนั้นต้องปักดำ ชนิดหนึ่งที่เรียกว่าปูโล (poulo) นั้นขาวราวกับหิมะ ย่อยง่ายกว่าชนิดอื่น เพราะ

ขึ้นตามภูเขา ฉะนั้นจึงเบาและแห้งสนิท และมีราคาแพงมาก มีแต่เศรษฐีกับเจ้านายเท่านั้นที่จะซื้อบริโภค ข้าวสองชนิดหลังนี้ปลูกตามปรกติในเดือนกรกฎาคม และเก็บเกี่ยวราวปลายเดือนพฤศจิกายน เมื่อน้ำลดลงแล้ว เพื่อให้การเก็บเกี่ยวรวดเร็วขึ้น ชาวบ้านใช้วิธีลงแขกช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตอนกลางวันไปขนฟ่อนข้าวจากนากลับมาบ้าน ตกกลางคืนก็ใช้งัวเหยียบวนไปเวียนมาให้เมล็ดข้าวหลุดออกจากรวง เป็นที่น่าเพลิดเพลินมากเมื่อได้เห็นเขาทำงานกันในฤดูเก็บเกี่ยว เขาฟ้อนรำ, ดื่ม และกินร่วมกัน แล้วร่วมการรื่นเริงกลางแจ้งด้วยการร้องรำทำเพลง และจุดไฟสว่างไสวที่กลางทุ่งหรือหน้าบ้าน

ข้าวฟ่าง, ข้าวเดือยและข้าวอื่น ๆ มีอยู่เหมือนกันในราชอาณาจักรสยาม เว้นแต่ข้าวถั่ว (pois) เท่านั้นที่ไม่เห็นมี

พริกไทยขึ้นง่าย ภายในเวลาไม่กี่ปีก็สามารถทำเป็นสินค้าใหญ่ได้ ชอบขึ้นในที่แห้ง ใบคล้ายเถาวัลลิ์และเกาะเกี่ยวกับกิ่งไม้ทำนองเดียวกันนั้น

พลูมีรูปพรรณเกือบคล้ายกัน แต่มีดกดื่นกว่า เป็นพรรณไม้เลื้อยเกาะไปกับค้างหรือกิ่งไม้เหมือนกัน คนสยามเคี้ยวพลูอยู่เสมอ เช่นที่ชนชาติอื่นเคี้ยวใบยาสูบ กล่าวกันว่าทำให้ธาตุในท้องดี, รักษาฟันและกันปากเหม็น และคนสยามยังเชื่อว่าเป็นอาหารประเภทกินอิ่มด้วย ถึงแก่กล่าวว่าแม้ไม่ได้กินข้าว ก็ขอให้ได้กินพลูกับหมากก็แล้วกัน

หมากเป็นพรรณผลไม้ที่มีเปลือกแข็งจำพวกจันทน์เทศ ต้นสูงตรงออกจั่นจากลำต้นเหมือนพวงองุ่น ต้นไม้ชนิดนี้ให้ผลโดยปรกติเพียงละทะลายเดียวเท่านั้น เพราะฉะนั้นหมากจึงแพงกว่าพลูนิดหน่อย แต่ในประเทศไทยไม่มีอะไรจะราคาถูกเท่าน้ำตาลแดง (cassonnade) ถูกกว่าในประเทศเราตั้งครึ่ง เภสัชกรในประเทศฝรั่งเศสคงพอใจหามาใส่ร้านมาก เพราะใช้บำบัดโรคได้หลายชนิด ขี้เหล็ก, มะขาม, บัวเผื่อนและสมุนไพรหลายชนิดมีคุณสมบัติดีกว่าของเรา เกิดขึ้นเองโดยไม่ต้องเพาะปลูก และให้กันได้เปล่า ๆ โดยไม่ต้องซื้อขาย”

(La Loubère, Komolabutra, trans., 2017: 14-17)

จากบันทึกของนิโกลาส์ แชร์แวส สะท้อนให้เห็นการรับรู้พรรณไม้ เช่น ข้าว พริกไทย พลู หมาก เป็นพรรณไม้ที่อยู่ในการดำรงชีวิตของคนในสมัยอยุธยา ส่วนผลไม้ นิโกลาส์ แชร์แวส

ใช้มุมมองเชิงเปรียบเทียบในการให้ความหมายพืชพรรณไม้ในกรุงศรีอยุธยาเพื่อให้ผู้อ่านชาวฝรั่งเศสเข้าใจ ตัวอย่างเช่น การชื่นชมผลไม้ของสยามว่ามีรสชาติดีกว่าผลไม้ของฝรั่งเศสและมีพรรณแปลกกว่า “ผลไม้ส่วนมากมีรสหวานแหลมกว่าและมีรสชาติดีกว่าผลไม้ในประเทศเรา และมีพรรณแปลกกว่าของเราด้วย” บทที่ห้า ว่าด้วยผลไม้ กล่าวไว้ดังนี้

> นอกจากมะนาวกับส้มเท่านั้นที่คล้ายของเราอยู่หน่อย แต่ก็มีรสดีกว่าและมีปริมาณมากกว่าอยู่นั่นเอง มีส้มอยู่ชนิดหนึ่งเรียกกันโดยสามัญว่า ส้มโอ (pamplemouse) ... มีขนาดใหญ่เท่าหัวคน และมีรสใกล้เคียงเข้าไปทางผลสตรอเบรี่ (fraise) เปลือกหนาตั้งนิ้ว และมีรสขม แต่น้ำในเนื้อของมันชุ่มคอนัก
>
> ต้นกล้วย (bananier) มีอยู่ทั่วไปในประเทศ เป็นพฤกษชาติหรือจะพูดให้ถูก รุกขชาติจำพวกผักกาดหัว (poirée) ของเรา ใบนั้นใหญ่กว่าและอ่อนปาน ๆ กัน ลำต้นสูงตั้ง 2 บราซซ์ มีเปลือกปลีสีแดงหุ้มผลไม้อยู่ กลีบหัวปลีนี้บานช้ามาก ผลโผล่เมื่อกลีบขยายติดกับก้านเครือใหญ่ เป็นหวี ๆ พอผลกล้วยสุกต้นก็ตาย มีหน่อใหม่หลายหน่อแซมขึ้นมาแทนที่ให้ผลในปีเดียวกัน วนเวียนอยู่เช่นนี้ตลอดไป ผลไม้ชนิดนี้เนื้อนุ่มเหมือนผลมะเดื่อขาว (figue blanche) ของเรา เปลือกก็คล้าย ๆ กัน และผลก็ไม่โตกว่ากันด้วย แต่มีขนาดยาวกว่า มีรสชาติดีกว่าและหวานจัดกว่า มีอยู่ 7-8 ชนิดด้วยกัน มีให้บริโภคตลอดปี
>
> ต้นมังคุด (mangoustan) ไม่ใช่ต้นไม้ที่แปลกอะไร แต่ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าในชมพูทวีปด้วยกันแล้วจะมีผลไม้ชนิดอื่นใดที่มีรสวิเศษเทียมเท่า เนื้อของมันอยู่ภายในเปลือกข้างนอกสีเทา ๆ ข้างในสีแดง หนาสักครึ่งนิ้ว เนื้อนั้นขาว แบ่งออกเป็นกลีบ ๆ เหมือนส้มปอรตุเกศของเรา มีรสชาติคล้ายผลเชรี่ (cerise) และชุ่มคอดี เขาใช้เปลือกของมันประกอบโอสถมีสรรพคุณในทางบำบัดโรคบิด
>
> Ata ซึ่งคนสยามเรียกกันโดยสามัญว่า น้อยหน่า (noiné) เป็นต้นไม้ที่งามมากแม้จะไม่สูงใหญ่นัก และให้ผลเร็ว รูปพรรณคล้าย ๆ กับลูกสน (pomme de pin) แต่ใหญ่กว่ามาก เปลือกหนา เนื้ออ่อนเปียก รสชาติคล้ายครีมใส่น้ำตาล หรือตามที่บางคนเรียกว่า blanc-mangé

ต้นมะม่วง (manguier) เป็นต้นไม้ที่งามมาก ใบดกมีลักษณะคล้ายกับใบต้นนัท (noyer) ของเรา ผลที่เรียกว่า mangue นั้นวิเศษนัก และมีหลายคนที่ชมว่า มีรสชาติดีกว่าผลไม้ทั้งหมดที่ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงมาแล้ว เปลือกของมันคล้ายเปลือกลูกแพร์ เดอ บ็องเกรเตียง (poir de Bonchrestien) ของเรา และเนื้อเหมือนเนื้อลูก pavis (ผลไม้จำพวกลูกท้อ เนื้อติดเมล็ด) แต่ข้าพเจ้าว่าเนื้อมะม่วงมีสีแดงจัดกว่าสักหน่อย มีเมล็ดพันธุ์ขนาดใหญ่อยู่ตรงกลาง รูปร่างเป็นวงรูปไข่ ผลงามที่สุดยาวตั้งฝ่ามือ มีอยู่ 5 หรือ 6 ชนิดด้วยกัน ที่เขาเรียกกันว่ามะม่วงแก้ว (mangue de perroquet) นับเป็นดีกว่าชนิดอื่น ๆ ทั้งหมด

ทุเรียน (durillon) เป็นผลไม้ที่คนสยามชอบมากที่สุด มีรสอร่อยมาก แต่คนที่ไม่คุ้นกับกลิ่นของมันแล้วเวลากินถึงแก่ต้องอุดจมูก เปลือกของมันคล้ายเปลือกผลเชสท์นัทเขียว (châtaigne verte) ของเรามาก แต่มีหนามมากกว่า รูปพรรณมันกลม ๆ ขนาดเท่าส้มโอ

ต้นขนุน (jaquetier) เป็นต้นไม้ที่งามและสูง แต่แผ่กิ่งก้านออกไป ไม่มากนัก ใบของมันคล้ายใบเก๋าลักอินเดีย (marron nier d' Inde) ผลมีขนาดและรูปพรรณคล้ายฟัก (citrouille) ของเรา เปลือกเกือบเหมือนทุเรียน มีเมล็ดพันธุ์ขนาดใหญ่เท่าถั่ว fève ของเรา มีเนื้อสีเหลืองค่อนข้างหนาหุ้มเป็นส่วนเท่าที่ใช้บริโภคได้สำหรับผลไม้ชนิดนี้

Papaye หรือที่เรียกกันว่า มะละกอ (molokos) เป็นพรรณไม้ไส้เป็นโพรง มีแต่ใบ ไม่มีกิ่ง ใบเหมือนใบมะเดื่อและออกอยู่แต่ตอนยอด ๆ เป็นรูปปิรามิด ใต้โคนของแต่ละใบมีมะละกออยู่ผลหนึ่งหรือสองผลติดอยู่กับลำต้น และรสชาติไม่ผิดกับแตงไทยของเราเท่าไร นอกจากจะหวานจัดกว่าเท่านั้น และเมล็ดของมันกลมเหมือนเม็ดพริกไทย เมล็ดพันธุ์นี้แม้จะเล็ก ภายในสองปีก็อาจกลายเป็นต้นสูงตั้ง 9 หรือ 10 กูเดได้

ต้นสับปะรด (ananas) ให้ผลที่มีรสชาติดีพอใช้ แต่ไม่ค่อยจะดีแก่สุขภาพนัก ถ้าไม่เอาใจใส่ลดความดิบ (crudité) ของมันลงเสียบ้างด้วยน้ำตาลหรือเหล้าองุ่น รูปพรรณเป็นรูปไข่คล้ายผลสน เปลือกแดงและเขียว มีจุกเหมือนผล impériale ของเรา

> ดินของประเทศสยามไม่เหมาะสำหรับปลูกต้นองุ่น จะขึ้นได้ก็ยากเต็มที และเกือบจะไม่ให้ผลเลย มีผู้พบองุ่นป่าในป่าเมืองพิษณุโลก (Porselouc) ให้พวงองุ่นสีดำพวงใหญ่จนคน ๆ เดียวแทบแบกไม่ไหว แต่มีรสขมมากจนแทบกินไม่ได้.
>
> (La Loubère, Komolabutra, trans., 2017: 18-22)

การบันทึกผลไม้ในสังคมอยุธยาข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าชาวตะวันตกรับรู้รสชาติผลไม้ในสยามว่ามีรสชาติดีกว่าทางประเทศตะวันตก และมีความหลากหลายของพรรณไม้ตามที่บันทึกไว้ มีส้มโอ กล้วย มังคุด น้อยหน่า มะม่วง ทุเรียน ขนุน มะละกอ สับปะรด องุ่น

2) ซีมง เดอ ลา ลูแบร์ (Simon de La Loubère) เป็นราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส ได้เดินทางมาประเทศไทยในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับไทย โดยเดินทางมายังกรุงศรีอยุธยาพร้อมกับเจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน) และทหารของฝรั่งเศสจำนวนประมาณ 600 คน

เดอ ลา ลูแบร์ ออกเดินทางจากท่าเรือเมืองเบรสต์ ประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 1 มีนาคม ค.ศ. 1687 เรือมาถึงกรุงศรีอยุธยาเมื่อวันที่ 27 กันยายน ปีเดียวกัน รวมเวลาเดินทางขามา 211 วัน เขาพำนักอยู่ในเมืองไทย 3 เดือน 6 วัน เพื่อถวายพระราชสาสน์ของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ต่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แล้วออกจากกรุงศรีอยุธยาเมื่อวันที่ 3 มกราคม ค.ศ. 1688 มาถึงท่าเรือเมืองเบรสต์ เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม ปีเดียวกัน รวมเวลาเดินทางขากลับ 206 วัน (Theerasasawat, 2011: 145)

นอกจากจะเป็นหัวหน้าคณะทูตจากฝรั่งเศสแล้ว เดอ ลา ลูแบร์ ยังได้รับคำสั่งให้สังเกตเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับอาณาจักรอยุธยาและบันทึกข้อสังเกตทั้งหลายเหล่านั้นกลับไปรายงานให้ราชสำนักของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ได้รับทราบด้วย ซึ่งต่อมารวบรวมเป็นหนังสือชื่อว่า The Kingdom of Siam (1969) แปลเป็นภาษาไทย โดยสันต์ ท. โกมลบุตร เป็นหนังสือ **จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม** เนื้อหาในหนังสือจดหมายเหตุเหล่านี้ได้กลายเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าต่อแวดวงวิชาประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา เพราะกล่าวถึงชีวิตความเป็นอยู่ สังคม ประเพณี ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม หลายสิ่งหลายอย่างของคนในสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงนับได้ว่าเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งนี้ หนังสือ **จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์** มีข้อมูลที่บรรยายเกี่ยวกับพรรณไม้ในอยุธยา ฟบทที่เก้า ว่าด้วยการสวนของชาวสยามและเครื่องดื่มเป็นครั้งคราว กล่าวว่า

> ...ที่กรุงสยาม ข้าพเจ้าได้เห็นหอมหัวเล็ก แต่ไม่เคยเห็นหอมหัวใหญ่เลย แล้วยังมีหัวกระเทียม, หัวผักกาดขาวขนาดใหญ่, แตงกวาลูกเล็ก ๆ ฟักทองลูกเล็ก ๆ เนื้อแดง, แตงโม, ผักชีล้อม, กะเพรา, ผักปลัง, สยามไม่มีแตงโมไทยแท้ (แคนตาลูป) ไม่มีสตรอเบอรี่ ไม่มีอาร์ติโชต์ แต่มีหน่อไม้เป็นอันมากซึ่งพวกเขาไม่รู้จักใช้บริโภคกัน. สยามไม่มีผักตั้งโอ๋, ผักคื่นฉ่าย, กะหล่ำปลี, กะหล่ำดอก, หัวผักกาดแดง, หัวผักกาดชูการ์-ปิต, หัวผักกาดแคร์รอต, กระเทียมเทศ, ผักกาดหอม, ผักชีลาและผักชนิดอื่น ๆ ที่เราใช้ประกอบอาหารประเภทสลัด...เป็นที่น่าสังเกตว่าพื้นดินของสยามก็น่าจะปลูกผักเหล่านี้ได้ดีอยู่ มีเห็ดใหญ่งอก แต่มีปริมาณน้อยและ ไม่ค่อยมีรสชาติ เห็ดใต้ดินก็ไม่มี ทั้งชนิดที่จืด ๆ และไม่มีกลิ่น...
>
> (La Loubère, Komolabutra, trans., 2009: 75)

นอกจากนี้ ในหนังสือ **จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม** ยังได้กล่าวถึงดอกไม้ในกรุงศรีอยุธยาว่า

> ข้าพเจ้าได้เห็นดอกซ่อนชู้ (Tubereuse) เป็นอันมากในสวนของชาวสยาม แต่ไม่เห็นมีกุหลาบหรือดอกไม้จำพวกดอกผีเสื้อ (Oeillet) หากพูดกันว่าดอกผีเสื้อนั้นมีถมไป แต่ดอกกุหลาบนั้นมีน้อย และดอกไม้เหล่านี้มีกลิ่นหอมน้อยกว่าในทวีปยุโรป ฉะนั้น ดอกกุหลาบจึงแทบจะไม่มีกลิ่นเอาเสียเลยทีเดียว ดอกมะลิ (Jasmin) นั้นยังมีน้อย มีผู้กล่าวกันว่าไม่มีที่อื่นนอกจากในพระราชอุทยานในพระบรมมหาราชวังเท่านั้น เราได้รับเป็นของกำนัลมา 2-3 ดอกพอให้เห็นว่าเป็นของแปลก ส่วนต้นดอกหงอนไก่ (Amarante) กับดอกสามสี (Tricolor) นั้นมีเป็นอันมาก นอกจากดอกไม้ที่ว่านี้แล้ว ดอกไม้และต้นไม้ประดับสวนของเราโดยมากไม่เป็นที่รู้จักของชาวสยาม แม้กระนั้นชาวสยามก็ยังมีดอกไม้พรรณอื่น ๆ ที่แปลกกว่าของเราที่ชื่นตาชื่นใจทั้งงามทั้งหอม ข้าพเจ้าสังเกตเห็นว่ามีลางชนิดที่ส่งกลิ่นหอมแต่ในเวลากลางคืน ด้วยเห็นทีความร้อนในเวลากลางวันคงกำจัดกลิ่นสุคนธรสเสียหมดสิ้น... (La Loubère, Komolabutra, trans., 2009: 76)

จากข้อมูลที่นำเสนอข้างต้นของบันทึกชาวต่างชาติสองคน คือ นิโกลาส์ แชร์แวส และลา ลูแบร์ แสดงให้เห็นว่าการบันทึกพรรณไม้ในสังคมสยามได้มีปรากฏแล้วในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลาย รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งเปิดการค้ากับประเทศตะวันตก ทำให้เห็นถึงวิธีการเขียนอธิบายพรรณไม้เชิงเปรียบเทียบกับพรรณไม้ตะวันตก การอธิบายลักษณะพรรณไม้และการใช้ประโยชน์ สะท้อนให้เห็นการรับรู้และโลกทัศน์ของคนในสยามและตะวันตก

ความสำคัญของพรรณไม้ในสังคมไทย

ความสำคัญของพรรณไม้กับคนไทยปรากฏในการดำรงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมมาตั้งแต่ดั้งเดิม ดังปรากฏหลักฐานในบันทึกของชาวต่างชาติที่กล่าวมาแล้ว การรับรู้พรรณไม้ของคนไทยยังพบในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น ลิลิตเตลงพ่าย พระอภัยมณี อิเหนา ลิลิตพระลอ และขุนช้างขุนแผน ตำรายาพระโอสถพระนารายณ์ ก็ได้ปรากฏพรรณไม้ประเภทดอกบัว ปาล์ม ถั่ว งา สาคู (Buretbumrungkan, 1984 as cited in Ruengruglikit, 2021: 5-9) งานของเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ เรื่อง *พรรณไม้ในวรรณกรรมสุนทรภู่* พบว่ามีชื่อพืชในวรรณกรรมของสุนทรภู่มากกว่า 250 ชนิด สะท้อนว่าสุนทรภู่รู้จักพรรณไม้ต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก (Piampongsan, 1989 as cited in Ruengruglikit, 2021: 11) ตัวอย่างเช่น นิราศเมืองแกลง กล่าวถึงต้นปรู กฤษณา ลำดวน สายหยุด กะเม็ง นมแมว หว้า พลอง กระท้อน

นิราศพระบาท กล่าวถึงต้นไกร กรวย กันเกรา กร่าง พะยอม ยาง ตาพยัคฆ์ พยุง เหียง ข่อย มะขาม แก้ว เกด ระกำ กาหลง จันทน์

นิราศวัดเจ้าฟ้า กล่าวถึงต้นไทร ไผ่ โพธิ์ ตะโก พิกุล สารภี มณฑา

นิราศพระประธม กล่าวถึงต้นยูง มะตูม ตาด เอื้อง มะเฟือง ฝาง นมสวรรค์ ลั่นทม นมนาง เล็บนาง กระดึง *นิราศเมืองเพชร* กล่าวถึงต้นจำปา อินทนิล นางแย้ม จิก แจง แทงทวย โมก แมงเม่า ยมโดย

นิราศอิเหนา กล่าวถึงต้นอินทผาลัม สลุมพัน โกฐสดำ จำปาดะ องุ่น สหัสคุณ ปาหนัน สลา กระวาน หญ้าฝรั่น กานพลู กำจาย กำจัด ต้นหยง เทียน ยี่หร่าป่า ฝิ่น ส้มกุ้ง โกฐจุฬา การบูร

กาพย์พระไชยสุริยา กล่าวถึงต้นตะลิงปลิง ประยงค์ คันทรง มะม่วง พลวง ช้องนาง (โปรดดู Ruengruglikit, 2021: 15-17)

จากชื่อพรรณไม้ในงานวรรณคดีข้างต้น แสดงให้เห็นว่าคนในสังคมไทยรู้จักพรรณไม้และให้ความสำคัญกับพรรณไม้นานาชนิดเพื่อการดำรงอยู่ในวิถีชีวิตและวัฒนธรรม อันเป็นโลกทัศน์ที่อยู่กับสังคมไทยมาช้านานนับตั้งแต่อดีต นั่นคือ การมองภายใต้กรอบวาทกรรมสุนทรียภาพ กวีไทยใช้ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ มาเป็นแรงบันดาลใจเพื่อสร้างความงามในบทประพันธ์ โดยใช้ชื่อสัตว์ และพันธุ์ไม้ ในการประดิษฐ์และตกแต่งให้เกิดแง่งามทางวรรณศิลป์ กับการเพ่งพิจารณาบทบาทของฉากธรรมชาติ ที่มีผลกระทบต่อบทบาทของตัวละครและบรรยากาศในท้องเรื่อง แต่ไม่ได้มองธรรมชาติในมิติของนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมมากนัก (Sangkaphanthanon, 2013 :32) จะเห็นได้ว่ายังไม่มีคำอธิบายในเชิงลักษณะตามสภาพพรรณไม้ ดังปรากฏใน**อักขราภิธานศรับท์** ของหมอบรัดเลย์

การเปลี่ยนแปลงบริบทและการรับรู้ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่19: สภาพสังคมไทยและสภาพเศรษฐกิจหลังสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398

สภาพสังคมไทย

การเมืองการปกครองและการติดต่อกับภายนอกในสังคมไทยก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 ยังคงรูปแบบการปกครองแบบจารีต และการติดต่อกับภายนอกยังคงเป็นระบบที่ผ่านราชสำนัก โดยเฉพาะการค้าเน้นสินค้าที่เป็นพรรณไม้จากป่า ที่สำคัญคือเครื่องเทศและสมุนไพร

อย่างไรก็ดี การสำรวจดินแดนและการค้าโพ้นทะเลของชาติตะวันตกในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16-18 ทำให้เกิดการแพร่กระจายของพืชพันธุ์ต่างภูมิภาคไปทั่วทุกมุมโลก และการค้าเสรีกับตะวันตกหลังสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398 ส่งผลให้คนไทยในช่วงเวลาปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้ขยายการรับรู้เรื่องพืชพรรณไม้อย่างกว้างขวางมากขึ้น ดังปรากฏในการบรรยายพืชพรรณของสังฆราชปัลเลอกัวซ์ ในหนังสือ**เล่าเรื่องกรุงสยาม** ตอนที่ห้า พืชพันธุ์ธัญญาหาร ขอสรุปความดังนี้ (La Loubère, Komolabutra, trans., 2009: 96-109)

ข้าวนั้นมีอยู่ด้วยกันไม่ต่ำกว่า 20 ชนิด ที่สำคัญมี 4 ชนิด คือ ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวไร่ และข้าวแดง พืชพรรณหลากหลายชนิดที่กล่าวไว้ ได้แก่ หมาก พลู ขมิ้น ข้าวโพด แตงกวา ฟัก หัวผักกาด กะหล่ำปลี ผักกาดเขียว ผักกาดหอม แตงโม แตงไทย มะเขือ มันฝรั่ง ผักคื่นไช่ สะระแหน่ ผักชีฝรั่ง ผักชีฝอย ยี่หร่า เมล็ดผักชี หัวกระเทียม หัวหอม ต้นกระเทียม ถั่วลันเตา ถั่วแขก มันเทศ มันมือเสือ กลอย ถั่วดิน (ถั่วลิสง) งา โหระพา แมงลัก

ลำคลองและสระก็เป็นแหล่งเกิดพันธุ์ไม้หลายอย่าง เช่น บัวก้านยาวและอิ่มน้ำ ซึ่งให้เมล็ดในฝักใช้ทำเป็นแป้งผง กระจับ ผักบุ้งน้ำ ผักใต้น้ำจำพวกผักเบี้ยเป็นอาหารอันวิเศษของชาวไร่ชาวนา

พันธุ์ไม้ผล มีต้นตาล มะพร้าว สาคู ทุเรียน (เป็นราชาแห่งผลไม้) มังคุด มะม่วง ขนุน ชมพู่ มะปราง ละมุดสีดา ตะขบ มะเดื่อเมืองจีน ลิ้นจี่ ลำไย เงาะ สะท้อน มะขวิด มะตูม มะขาม ฝรั่ง (ผลสาลี่ของอินเดีย) มี 2 ชนิด เนื้อขาวกับเนื้อแดง (ฝรั่งขี้นก) มะละกอ แตงไทย น้อยหน่า กล้วย (มีประมาณ 50 ชนิด) ผลไม้ประเภทส้มอีกราว 20 ชนิด มีส้มเกลี้ยง ส้มโอ มะนาว มะกรูด ทับทิม พุทรา สับปะรด มะเฟือง มะกอกป่า กระบกป่า ผลไม้ในป่ามากมายหลายชนิด เช่น มะกอก องุ่น

พรรณไม้งามที่มักปลูกกันในบริเวณวัด ๒ ชนิดคือ ต้นโพ เป็นพรรณไม้ที่นำมาจากประเทศอินเดีย อีกชนิดหนึ่งคือต้นไทร

พรรณไม้ที่ใช้ในกิจการบ้านเรือน มีไม้ไผ่ หวาย กก หวายเทศ (ยางไม้สีแดง)

พรรณไม้ที่ใช้ในการย้อมสี มีกรรณิการ์ ชิงชัน แกแล (สำหรับสีเหลือง) แก่นขนุน ฝาง ยอป่า (สำหรับสีแดง) ลูกมะเกลือสำหรับย้อมแพรไหมสีดำ ขมิ้นชันสำหรับย้อมให้เป็นสีชมพู และครั่งสำหรับย้อมให้เป็นสีแดง

โภคผลอันเป็นสินค้า คือ ไม้สัก (ไม้ไม่ผุ) อบเชยพื้นเมือง (เปลือกไม่เรียบและหนา) น้ำมันดิน ไม้แดงจีน ยางไม้หลายชนิด ขิง พริกไทย ยาสูบ ฝ้าย น้ำตาล กำยาน กฤษณา กระวาน รง คราม และน้ำมันพืชชนิดต่าง ๆ ที่สำคัญที่สุดคือน้ำมันมะพร้าว ยาง มะหาด (เป็นต้นไม้ขึ้นอยู่ตามชายฝั่งทะเล) ต้นที่ใช้ทำเคลือบมันคือรัก

ไม้ดอกที่ปลูกกันในทวีปยุโรปก็มีอยู่มากในประเทศสยาม เช่น กุหลาบ ยี่สุ่น บานไม่รู้โรย ดาวเรือง พุทธชาด ราตรี หงอนไก่ ซ่อนกลิ่นหนู ทานตะวัน และชัยพฤกษ์ สำหรับคนไทย ดอกไม้ที่เป็นราชินีแห่งบุปผชาติคือบัวใหญ่พันธุ์หนึ่ง ที่เรียกว่า nymphoea หรือ lotus มีอยู่ 7 ชนิดด้วยกัน รองจากบัวก็คือดอกมะลิ นอกจากมีไม้พุ่มทรงงาม คือ จำปา ดอกกระดังงา ดอกพุด และดอกไม้ต่าง ๆ อีกประมาณ 20 ชนิด

การบรรยายพรรณไม้ของบาทหลวงปัลเลอกัวซ์ สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของคนสยามในการดำรงวิถีชีวิตกับนานาพรรณไม้ที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติแวดล้อม แต่ยังไม่มีการอธิบายพรรณไม้แต่ละประเภทว่า มีลำต้น ใบ ดอก ผลอย่างไร เพียงแต่จำแนกเป็นแต่ละประเภทและการใช้ประโยชน์ อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการพิมพ์ซึ่งได้มีการผลิตเอกสารราชการ หนังสือพงศาวดาร วรรณคดี และหนังสือ**อักขราภิธานศรับท์** ซึ่งถือเป็น

พจนานุกรมไทย-ไทยเล่มแรกที่รวบรวมคำศัพท์ตามหมวดอักษร ก-ฮ ในสังคมสยาม ประมาณ 40,000 คำ ซึ่งจำนวน 762 คำ เป็นคำศัพท์พรรณไม้ที่ปรากฏและมีการอธิบายความหมาย พร้อมทั้งการบรรยายให้เห็นลักษณะพรรณพืช ประโยชน์ใช้สอย และการเปรียบความหมาย

สภาพเศรษฐกิจหลังสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398

การเปลี่ยนแปลงการค้าหลังสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398 ส่งผลให้เกิดระบบการค้าเสรีในสังคมไทย การค้าเสรีในสังคมไทยส่งผลให้สังคมไทยทำการค้าขายพรรณไม้ที่เป็นพืชเศรษฐกิจด้วย ได้แก่ ข้าวสาร ไม้สัก ไม้ฝาง พริกไทย กระวาน เร่ว ไม้แดงจีน หวาย ฝ้าย ไม้กฤษณา ยูบ ไม้มะเกลือ ดีปลี ขิง หัวหอม กาแฟ แกแล[6] ฝิ่น กานพลู การบูร ส้มและผลไม้จากจีน (Pallegoix, Komolabutra, trans., 2006: 217-219) การค้าพรรณไม้ที่ให้คุณค่าทางเศรษฐกิจดังกล่าว สะท้อนให้เห็นความต้องการสินค้าจากพรรณไม้ที่เติบโตและขยายตัวอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งแต่เดิมเป็นการค้าผูกขาดกับพระคลังของไทย การค้าเสรีก่อให้เกิดการค้าที่ขยายตัวโดยเฉพาะการค้ากับจีนและตะวันตก

“อักขราภิธานศรับท์” ของหมอบรัดเลย์: พจนานุกรมไทย-ไทยเล่มแรก

หนังสือและเอกสารที่เกี่ยวกับประวัติหมอบรัดเลย์ มีการศึกษาจำนวนมาก ในพ.ศ. 2547 สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้จัดสัมมนาทางวิชาการเรื่อง สองศตวรรษหมอบรัดเลย์ ระหว่างวันที่ 16 และ 24-25 กรกฎาคม 2547 ในการสัมมนาครั้งนั้น มีเอกสารสำคัญที่เกี่ยวกับประวัติหมอบรัดเลย์ โดยศาสตราจารย์ ดร.ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ ได้สะท้อนความสำคัญของหนังสือ**อักขราภิธานศรับท์** ว่าเป็นหนังสือที่มีคุณค่าในพัฒนาการการทำพจนานุกรมในสังคมไทย เพราะได้นำมาเป็นต้นทางของการทำพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานในสมัยต่อมา ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในการบันทึกคำศัพท์ตามแบบการทำพจนานุกรมแบบตะวันตก (Luangthongkum, 1991) เมื่อนำมาพิจารณาเฉพาะคำศัพท์พรรณไม้ก็จะเห็นวิธีการอธิบายพรรณไม้แต่ละชนิดตามรูปพรรณลักษณะกายภาพของพรรณไม้ คือ มีการอธิบายตั้งแต่เป็นต้นไม้ประเภทใด ลำต้นสูงเท่าไร ดอกเป็นรูปแบบกลีบ สีอะไร กลิ่นเป็นอย่างไร ลักษณะใบกว้างยาวเท่าไร และมีการอธิบายเปรียบเทียบกันระหว่างพรรณไม้

[6] แกแล เป็นไม้ทั่วทุกภาค ภาคกลางเรียกว่า “สักขี เหลือง” ใช้ย้อมผ้าให้สีเหลือง

วิเคราะห์ศัพท์พรรณไม้: การเปลี่ยนแปลงการรับรู้ของชาวสยาม

ผลการสำรวจและรวบรวมคำศัพท์พรรณไม้ที่บันทึกไว้ใน**อักขราภิธานศรับท์** ของหมอบรัดเลย์ พบว่ามีจำนวน 764 ชนิด จำนวนพรรณไม้ดังกล่าวถือได้ว่าเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในการรวบรวมคำศัพท์พรรณไม้ซึ่งอยู่ในการรับรู้ในสังคมสยามก่อนการจัดทำพจนานุกรมเล่มนี้ กล่าวได้ว่าเป็นการนำเสนอสารัตถะความรู้เกี่ยวกับพรรณไม้ในรูปแบบใหม่ คือ เป็นหนังสือประเภทพจนานุกรมสำหรับใช้สืบค้นคำศัพท์ นอกจากนี้ มีข้อสังเกตว่าวิธีการอธิบายจำแนกพรรณไม้ดังปรากฏในคำศัพท์พรรณไม้ก็มีลักษณะเป็นอนุกรมวิธานพืช (Plant Taxonomy) ซึ่งต่างจากการพรรณนาพรรณไม้ในงานวรรณคดี ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและตำรายา มาสู่การรวบรวมองค์ความรู้ในรูปคำศัพท์ ผลการศึกษาวิเคราะห์มีดังนี้

การอธิบายรูปลักษณะของพรรณไม้ชนิดต่าง ๆ จัดว่าเป็นการจัดจำแนกพืช (Plant classification) ที่เรียกว่า ระบบจำแนกแบบง่าย (Artificial System) คือเป็นระบบการจำแนกอย่างง่าย ๆ ไม่ละเอียดมากนัก โดยพิจารณาจากลักษณะภายนอกว่าคล้ายกันหรือต่างกันอย่างไร เช่น จำแนกโดยอาศัยลักษณะวิสัยว่าเป็นไม้ต้น ไม้พุ่มหรือไม้ล้มลุก หรือดูความสัมพันธ์กับมนุษย์ เช่น เป็นพืชอาหาร พืชใช้เป็นยารักษาโรค พืชมีพิษ เป็นต้น ระบบนี้เริ่มใช้ตั้งแต่เริ่มแรกที่มีการจำแนกสิ่งมีชีวิตจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 18 (Intasuwan, 2005: 18) การอธิบายคำศัพท์พรรณไม้ใน**อักขราภิศรับท์** มีวิธีดังนี้

1. อธิบายรูปลักษณะของพรรณไม้ เช่น

กากะทึง, เป็นชื่อต้นไม้อย่างหนึ่ง, ดอกมันคล้าย ๆ กับดอกสาระพี
กะดังงา, ต้นไม้อย่างหนึ่ง สูงประมาณแปดวา, เก้าวา, มีดอกกลีบยาว ๆ สีเหลือง กลิ่นหอมดี
ต้นจำปี, เป็นไม้ใหญ่มีดอกศีขาวกลิ่นหอมต้นสูงสัก 3 วา 4 วา นั้น, ที่ดกเหมือนอย่างจำปาแต่ศีขาว

2. อธิบายที่มาของพรรณไม้ เช่น

กาแฝ่, ต้นไม้อย่างหนึ่ง, มาแต่เมืองนอก
กุช่าย, เปนชื่อต้นผักอย่างหนึ่งเปนของจีน
กุหลาบ, ต้นเดิมเอามาแต่เมืองเทษ
กะเจา, มีอยู่ที่กรุงเก่า
กงกาง, ต้นไม้อย่างหนึ่งขึ้นอยู่กับชายทะเล

กระเบียน, ต้นไม้อย่างหนึ่งผลคล้ายกระเบา, เม็ดในกินเมา, มีอยู่ตามริมน้ำ, ป่าฝ่ายเหนือ เป็นต้น

การอธิบายที่มาของพรรณไม้ที่บันทึกใน**อักขราภิธานศรับท์** สรุปได้ดังนี้

1) พื้นที่เป็นเมือง คือ เมืองนอก/เทษ เมืองแขก จีน กัมพูชา ญวน กรุงเก่า บังคลาเทศ

2) พื้นที่ตามลักษณะภูมิประเทศ คือ ลุ่มน้ำ ริมน้ำ ชายหาด คลอง ชายทะเล ทุ่งนา ชายทุ่ง ไร่ ป่าเหนือ ป่าใต้ ป่า/ป่าดอน

3) พื้นที่ชุ่มน้ำ คือ ที่เป็นโคลนดิน ร่องสวน

4) พื้นที่เพาะปลูก ทุ่งนา ไร่ สวน บ้าน วัด

การปรากฏคำศัพท์เรียกพื้นที่ดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นการใช้คำเรียกชื่อบ้านเมืองต่างประเทศของชาวสยามมักเรียกกันว่า “เมืองนอก/เมืองเทษ” บ้านเมืองจากอินเดียมักเรียกว่า “เมืองแขก” บ้านเมืองกับประเทศในทวีปเอเชียมักเรียกชื่อ ดังนี้ จีน กัมพูชา ญวน บังคลาเทศ นอกจากนี้ยังใช้คำศัพท์พื้นที่ที่เป็นแหล่งพรรณไม้ในหลายรูปแบบดังนี้ พื้นที่ตามบ้านเมืองในอดีต เช่น กรุงเก่า (อยุธยา) พื้นที่ตามลักษณะภูมิประเทศ เช่น ลุ่มน้ำ ริมน้ำ ชายหาด คลอง ชายทะเล ทุ่งนา ชายทุ่ง ไร่ ป่าเหนือ ป่าใต้ ป่า ป่าดอน สะท้อนให้เห็นความหลากหลายในการใช้คำเรียกพื้นที่ ตั้งแต่พื้นที่ตามกรอบแนวคิดรัฐในอดีต พื้นที่ตามภูมิศาสตร์ นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ชุ่มน้ำที่สร้างโดยมนุษย์ คือ บริเวณที่ท้องร่องที่เป็นโคลนดิน ร่องสวน รวมถึงพื้นที่เพาะปลูก เช่น ทุ่งนา ไร่ สวน บ้าน วัด ซึ่งไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ใดก็ล้วนเป็นพื้นที่ที่ชาวสยามมักเพาะปลูกพรรณไม้ในการดำรงชีวิตและการค้าขาย

3.1 อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพรรณไม้กับมนุษย์

การจำแนกพรรณไม้ใน**อักขราภิธานศรับท์** ของหมอบรัดเลย์ ผู้วิจัยแบ่งจำแนกตามประโยชน์การใช้สอยในการดำรงชีวิตของมนุษย์ คือ พืชอาหาร พืชสมุนไพร พืชใช้สอย และพืชป่าไม้ อันสะท้อนให้เห็นถึงการรับรู้ของชาวสยามในการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ ดังนี้

1) พืชอาหาร หมายถึง พืชพรรณที่คนไทยนำมารับประทาน ประกอบเป็นอาหารที่หลากหลาย เช่น เป็นกับข้าว ใช้แกง ต้ม เครื่องแกง ผัก พืชหัวใต้ดิน เม็ด ผลไม้

พืชประเภทอาหารมีจำนวน 197 ชนิด แบ่งเป็น อาหารประเภทกับข้าว ประเภทผักพืชหัวใต้ดิน พืชที่มีผลและเม็ด ผลไม้ และพืชที่ใช้ใบและเมล็ดมาทำเป็นเครื่องดื่ม ลักษณะการนำมาทำเป็นกับข้าวตามคำอธิบายคือนำมาทำเป็นอาหารโดยการต้ม แกง ดอง และเป็นเครื่องแกง สะท้อนให้เห็นการบริโภคอาหารกับความหลากหลายชนิดพรรณไม้ในวิถีชีวิต อย่างไรก็ดีพรรณไม้ที่เป็นอาหารก็เป็นพรรณไม้สมุนไพรด้วย

2) พืชสมุนไพร เป็นพรรณไม้ที่คนสยามใช้ในการทำสมุนไพร เป็นยารักษาโรค บางอย่างเป็นทั้งอาหารและเป็นยา

พืชสมุนไพรเป็นพืชสำคัญในการรักษา บรรเทาอาการเจ็บป่วย ใน**อักขราภิธานศรับท์** ของหมอบรัดเลย์ มีบันทึกศัพท์พรรณไม้จำนวน 97 ชนิด เป็นพืชประเภทยืนต้น ประเภทหัวใต้ดิน ประเภทเถาวัลย์ และไม้ล้มลุก ทั้งนี้ส่วนที่นำมาใช้ทำเป็นสมุนไพร มีดอก ใบ ราก เปลือกและลำต้น แต่ไม่ระบุการรักษาโรคที่เด่นชัด มีข้อสังเกตคือสมุนไพรหลายชนิดเป็นทั้งอาหารและยารักษาโรค เช่น อบเชย สมอไทย สมอภิเภก ผักหนอก ขิง เป็นต้น นอกจากนี้พรรณพืชบางชนิดยังเป็นพืชนำเข้าจากต่างประเทศ ได้แก่ กัมพูชา ลังกา จีน อังกฤษ หรือบอกเพียงว่ามาจากเมืองเทษ ส่วนพรรณไม้ที่อยู่บริเวณภาคเหนือมักจะถูกระบุถึงมากที่สุด แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้บริเวณภาคเหนือของสยาม

3) พืชใช้สอย หมายถึงพรรณไม้ที่นำมาใช้สอยในชีวิตประจำวัน ได้แก่ กลิ่น เชือก เสื่อ กันแดด ไม้กระดาน ฟืน สีฟัน น้ำมัน ย้อมสี ธูป สารเคลือบผิววัสดุ กระดาษ พรรณไม้ที่นำมาใช้สอยมีจำนวน 74 ชนิด ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

Table 1 แสดงพรรณไม้ ประโยชน์ใช้สอยและพื้นที่เพาะปลูก

ที่	พรรณไม้	ประโยชน์ใช้สอย	พื้นที่เพาะปลูกของพืชพรรณ			พืชในการรับรู้ของคนไทย			
			พืชทั่วไปของไทย	พืชเฉพาะภูมิภาคของไทย (ระบุ)	พืชต่างประเทศ (ระบุ)	พืชปลูก	พืชพื้นบ้านขึ้นโดยธรรมชาติ	พืชป่า	พืชนำเข้า
1	กำญาณ	กลิ่น		เหนือ				/	
2	กะเจา	เชือก		กรุงเก่า					
3	กะจูด, กระจูด	เสื่อ							
4	กะชิง	ใบกันแดด/ฝน							
5	กะโดน, กระโดน	อานช้าง		เหนือ				/	
6	กะแบก, กระแบก, ตะแบก	กะดาน							
7	กะบูน, ตะบูน, ตระบูร, กระบูร	ฟืน		ชายทะเล				/	
8	กะพด	ไม้รวกลำเล็ก							
9	กก, ต้นกก	เสื่อ							
10	กกลังกา	เสื่อ							
11	กงกาง	ฟืน, สีฟัน		ชายทะเล					
12	เกด	ไม้เท้า						/	
13	กันชิง	ร่มกันแดด							
14	กระทุงลาย	น้ำมัน						/	

ที่	พรรณไม้	ประโยชน์ใช้สอย	พื้นที่เพาะปลูกของพืชพรรณ			พืชในการรับรู้ของคนไทย			
			พืชทั่วไปของไทย	พืชเฉพาะภูมิภาคของไทย (ระบุ)	พืชต่างประเทศ (ระบุ)	พืชปลูก	พืชพื้นบ้านขึ้นโดยธรรมชาติ	พืชป่า	พืชนำเข้า
15	ข่อย	กระดาษ							
16	คราม	ย้อมสี							
17	คล้า	เสื่อ							
18	จั่ง	ฟั่นสายสมอตะเภา							
19	ฉำฉา, ต้นฉำฉา	หีบ			จีน, อังกฤษ				
20	ฉะลูด, ช้าลูด, ชะลูด, ฌะลูด	ธูป		จันทบุรี				/	
21	ชัน	ยาเรือ							
22	ช่มมะงั่ว	ย้อมผ้า							
23	หญ้าแพรก	ในการโกนจุก							
24	ดอกกระดังงา	น้ำอบ							
25	ดอกคำจีน	ย้อมผ้าสีชมพู		จีน					/
26	ดอกคำไท	ย้อมผ้าสีแสด							
27	ดอกคำฝอย	ย้อมผ้าสีชมพู							
28	ดอกพี่กุน	พวงมาลัย							
29	ดอกมะลิ	พวงมาลัย							
30	ดอกรัก	ปักพุ่ม							
31	ตะค้า	หวาย		ปักษ์ใต้					
32	ตะเคียน	มาดเรือยาว							
33	ต้นกด	ไม้เท้า							
34	ต้นแก้ว	ด้ามมีด							
35	ต้นจิ๋ว	เอาลูกทำนุ่น							
36	ต้นชิงชัน	เครื่องเรือน, ไม้ส่งออกไปจีน						/	
37	ต้นเตย	ใบทำกะแชง							
38	ต้นทองหลาง	เข็ม							
39	ต้นพิมเสน	ย้อมผ้าให้หอม							
40	ต้นแฟบ	ฟืน		เหนือ				/	
41	ต้นยาง	น้ำมันยาง						/	
42	ต้นรัก	ยางสีดำ							
43	ต้นรง	ยางสีเหลือง							
44	ต้นรัง	เสาเรือน						/	
45	ต้นเรียง	เปลือกห่อไต้		เหนือ				/	

ที่	พรรณไม้	ประโยชน์ใช้สอย	พื้นที่เพาะปลูกของพืชพรรณ			พืชในการรับรู้ของคนไทย			
			พืชทั่วไปของไทย	พืชเฉพาะภูมิภาคของไทย (ระบุ)	พืชต่างประเทศ (ระบุ)	พืชปลูก	พืชพื้นบ้านขึ้นโดยธรรมชาติ	พืชป่า	พืชนำเข้า
46	ต้นลาน	เขียนหนังสือ						/	
47	ต้นสะแก	ฟืน							
48	ต้นสำโรง	เม็ดทำน้ำมัน							
49	ต้นหูกวาง	ใบย้อมผ้าดำ							
50	เตย	เสื่อ							
51	เตยหอม	ใบห่อข้าวต้ม							
52	แต้ว	ยางทาสิ่งของ							
53	นุ่น, งิ้ว, คือลูกไม้งิ้ว	นุ่นยัดหมอน							
54	เบน	เสาเรือน							
55	ปะดู่ซ่ม	แก่นน้ำให้สีเขียว							
56	ไผ่จีน	กล้อง, คันร่ม							
57	ฝ้าย	เอาลูกปั่นด้าย							
58	ฝ้ายเทษ	ทอผ้า			เมืองเทษ				/
59	ฝ้ายไทย	เครื่องนุ่งห่ม							
60	ไม้ซุง	สัก, แพ		เหนือ					
61	มะเกลือ	ย้อมผ้าสีดำ							
62	หมากพร้าว	น้ำมันมะพร้าว							
63	โมกมัน	ไม้พายเรือ							
64	หมัน	เปลือกทำเชือก							
65	รง	ยางทำเครื่องเขียน							
66	รงทอง	ยางเหลืองทำเครื่องเขียน							
67	รัง	เสาเรือน							
68	หวายโป่ง	มัดแพ							
69	หวายลิง	สานเสื่อ							
70	หวายสะเดา	ถาดหวาย							
71	หวายหิน	จักสานเหนียว							
72	แสมขาว	ฟืน							
73	เสม็ด	เปลือกทำด้าย							
74	สนจีน	ยางยาขันแตก			จีน				

จากตารางข้างต้น พรรณไม้ที่ใช้สอยเหล่านี้มีประโยชน์ในการเป็นเครื่องใช้สอยต่าง ๆ ได้แก่ พลังงาน/สารเคลือบ ยาแนว/ใช้ในครัวเรือน บ้าน เรือ เครื่องเขียน/ทอผ้า ย้อมผ้า ด้าย พิธีกรรม/เครื่องหอม สรุปได้ดังนี้

เครื่องใช้สอยพลังงาน/สารเคลือบ ยาแนว

น้ำมัน น้ำมันยาง ฟืน เปลือกห่อไต้ ยาขันแตก ยางทาสิ่งของ

เครื่องใช้สอยครัวเรือน/บ้าน/เรือ/เครื่องเขียน

เชือก จักสาน มาดเรือยาว ด้ามมีด เอาลูกทำนุ่น นุ่นยัดหมอน เครื่องเรือน กะแชง เสาเรือน เขียนหนังสือ คันร่ม กล้อง (ยาสูบ) ไม้พายเรือ เปลือกทำเชือก ยางทำเครื่องเขียน มัดแพ เสื่อ ถาดหวาย จักสานเหนียว เปลือกทำด้าย ห่อข้าวต้ม กระดาษ

เครื่องใช้สอยในการทอผ้า ย้อมผ้า ด้าย

เอาลูกปั่นด้าย ทอผ้า เครื่องนุ่งห่ม ย้อมผ้าดำ ผ้าสีชมพู ผ้าสีเขียว

เครื่องใช้สอยในพิธีกรรม/เครื่องหอม

เครื่องประกอบพิธีกรรม ปักพุ่ม พวงมาลัย น้ำอบ

นอกจากนี้ไม้ชิงชัน นอกจากใช้ในการประกอบเครื่องเรือนแล้วยังเป็นพรรณไม้ส่งออกอีกด้วย สรุปได้ว่าพรรณไม้ที่มีประโยชน์ในการใช้สอยข้างต้น สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติอย่างชัดเจน โลกทัศน์ในศตวรรษที่ 19 พรรณไม้คือวิถีชีวิตในการดำรงอยู่แห่งปัจจัยสี่ และความเติบโตของการค้าระหว่างประเทศที่ขยายตัวมานับตั้งแต่หลังสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398 บันทึกพรรณไม้ของหมอบรัดเลย์จึงเป็นหลักฐานสำคัญในการบันทึกอดีตดังกล่าว

4) พืชป่า หมายถึง พืชที่เกิดขึ้นในภูมิประเทศที่เป็นป่าเขา ที่ราบลุ่มในภาคต่าง ๆ ของสยาม ซึ่งเป็นพรรณไม้ที่ระบุไว้ว่าเป็นพืชป่า ดังปรากฏในตารางดังนี้

Table 2 แสดงพรรณไม้และพื้นที่เพาะปลูก

ที่	พรรณไม้	พื้นที่เพาะปลูกของพืชพรรณ			พืชในการรับรู้ของคนไทย			
		พืชทั่วไปของไทย	พืชเฉพาะภูมิภาค (ระบุ)	พืชต่างประเทศ (ระบุ)	พืชปลูก	พืชพื้นบ้านขึ้นโดยธรรมชาติ	พืชป่า	พืชนำเข้า
1	กะโดน		เหนือ				/	
2	กำญาณ		เหนือ				/	
3	โกฏิพุงปลา	/					/	

ที่	พรรณไม้	พื้นที่เพาะปลูกของพืชพรรณ			พืชในการรับรู้ของคนไทย			
		พืชทั่วไปของไทย	พืชเฉพาะภูมิภาค (ระบุ)	พืชต่างประเทศ (ระบุ)	พืชปลูก	พืชพื้นบ้านขึ้นโดยธรรมชาติ	พืชป่า	พืชนำเข้า
4	กันเตรา						/	
5	กะบก, ตะบก		เหนือ				/	
6	กะทุ่ม	/					/	
7	ขันทองพะบาด		เหนือ				/	
8	ดีนานาคราช	/					/	
9	ดีหมีต้น	/					/	
10	ต้นกุ่ม	/					/	
11	เถาหญ้านาง, เครือหญ้านาง	/					/	
12	ปะคำดีควาย	/					/	
13	พะยอม	/					/	
14	ต้นพิมเสน			/			/	
15	ต้นแฟบ		เหนือ				/	
16	ต้นยาง	/					/	
17	ต้นรัง	/					/	
18	ต้นเรียง		เหนือ				/	
19	ต้นลาน	/					/	
20	ต้นสำโรง	/					/	
21	ต้นหูกวาง	/					/	

จากตารางข้างต้น พรรณไม้จำนวน 21 ชนิดปรากฏในสภาพภูมิประเทศ คือ บริเวณภาคเหนือและบริเวณที่เป็นพื้นที่ป่า สอดคล้องกับการอธิบายความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ในทุกพื้นที่ของประเทศ มีป่าไม้เขตร้อนหลากหลายชนิด (Dilokanopparat, 2022: 11) แสดงให้เห็นว่าในศตวรรษที่ 19 ประเทศสยาม มีพื้นที่ที่เป็นป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีพืชพรรณที่นำมาใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ในส่วนการอธิบายคำศัพท์ยังสะท้อนให้เห็นมุมมองของหมอบรัดเลย์ในฐานะเป็นคนนอกสังคมสยาม โดยเฉพาะการอธิบายศัพท์พรรณไม้ทั้งกายภาพและชีวภาพ ได้สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ที่เกี่ยวกับพรรณไม้ว่าคือ

สิ่งแวดล้อม เช่น มีการอธิบายพื้นที่ภูมิรัฐ พื้นที่ภูมิศาสตร์ พื้นที่ที่มนุษย์สร้างสำหรับเพาะปลูกพรรณไม้

คณะผู้วิจัยเห็นว่าการอธิบายคำศัพท์พรรณไม้ใน**อักขราภิธานศรับท์** ของหมอบรัดเลย์ ดังการนำเสนอข้างต้น สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ความสัมพันธ์ของคนกับพรรณไม้ คือ เป็นอาหาร เป็นยารักษาโรค เป็นเครื่องใช้ไม้สอย นอกจากนี้พื้นที่ที่เป็นแหล่งพรรณไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์คือป่าไม้ในภาคเหนือ ซึ่งขณะนั้นเป็นหัวเมืองลาวเหนือของสยาม ที่ราบลุ่มบริเวณภาคกลางอันเป็นแหล่งกำเนิดพรรณไม้นานาชนิด มีพรรณไม้บนดิน พรรณไม้ใต้ดิน พรรณไม้ในน้ำ ไม้ดอก ไม้ผล ผัก การแลกเปลี่ยนพรรณไม้กับต่างประเทศ โดยเฉพาะกับประเทศจีน ญวน ตะวันตก ซึ่งมีวัฒนธรรมการดื่มชา และกาแฟ ส่งผลให้มีการนำเข้ากาแฟ ชา เข้ามาในสังคมสยาม สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการรับประทานเครื่องดื่มกาแฟและชา สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมและเศรษฐกิจภายหลังทำสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398 ที่เป็นปัจจัยทำให้เกิดการนำเข้าพรรณไม้ที่นำมาเป็นเครื่องดื่ม อาหารประเภทผักและผลไม้

ผลการวิเคราะห์การบันทึกคำศัพท์พรรณไม้ใน**อักขราภิธานศรับท์** ของหมอบรัดเลย์ ได้ผลวิจัย 2 ประการ คือ หนังสืออักขราภิธานศรับท์ ของหมอบรัดเลย์ มีคุณค่าและเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ดังนี้

1. คุณค่าและความสำคัญของหนังสือ**อักขราภิธานศรับท์** ของหมอบรัดเลย์

1.1 เป็นหนังสือที่รวบรวมสารัตถะความรู้เกี่ยวกับพรรณไม้ 764 ชนิด ในคำอธิบายพรรณไม้ให้ความรู้เกี่ยวกับการดำรงวิถีชีวิตของคนสยามในด้านอาหาร การปรุงอาหารเพื่อรับประทาน ด้านยารักษาโรค ด้านเครื่องใช้ไม้สอย ด้านพืชป่า สะท้อนให้เห็นความหลายหลายของพรรณไม้และการนำพรรณไม้มาใช้ในการดำรงชีวิต

1.2 เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของพรรณไม้ในเชิงชีวภาพกับคน และบริบทสังคมในสมัยรัชกาลที่ 3-5 (คริสต์ศตวรรษที่ 19) การอธิบายคำศัพท์นอกจากจะให้สารัตถะเกี่ยวกับพรรณไม้กับการดำเนินชีวิตแล้ว คำศัพท์พรรณไม้ยังเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญในการสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับพรรณไม้ และสะท้อนให้เห็นพื้นที่ของพืชพรรณไม้ต่าง ๆ ในการรับรู้ของชาวสยาม รวมถึงแหล่งทรัพยากรพรรณไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ในสมัยนั้น ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ในภาคเหนือ ภาคใต้ บริเวณลุ่มน้ำ ทุ่งนา หรือท้องทุ่ง ล้วนมีพรรณไม้กำเนิดในแต่ละภูมิประเทศในสังคมสยามในคริสต์ศตวรรษที่ 19

2. การอธิบายคำศัพท์พรรณไม้ตามรูปแบบการจำแนกพืช ตามลักษณะภายนอกและตามความสัมพันธ์กับมนุษย์ คือ อาหาร ยารักษาโรค (สมุนไพร) และเครื่องใช้ไม้สอย ตามหลักอนุกรมภิธานพืช สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงตามแบบกายภายและชีวภาพตามวิชาพฤกษศาสตร์ที่ปรากฏในการอธิบายคำศัพท์พรรณไม้สยาม

สรุปและอภิปรายผล

การสำรวจดินแดนและการค้าโพ้นทะเลของชาติตะวันตกในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16-18 ทำให้พืชพรรณไม้ต่างแพร่กระจายไปทั่วทุกมุมโลก อยุธยาและสยามได้ติดต่อกับชาติตะวันตกมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 เช่นเดียวกัน และส่งผลให้คนสยามในช่วงเวลาปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้ขยายการรับรู้เรื่องพืชพรรณไม้อย่างกว้างขวางมากขึ้น หนังสือ **อักขราภิธานศรับท์** ของหมอบรัดเลย์ ที่ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1873 นับเป็นเอกสารประเภทพจนานุกรมที่สำคัญและได้รวบรวมคำต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นการรับรู้และโลกทัศน์ของคนสยามในช่วงปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย โดยเฉพาะคำเรียกพืชพรรณไม้ที่อยู่ในการรับรู้ของคนสยามในช่วงของการกลายเป็นรัฐสมัยใหม่ คำถามสำคัญของการศึกษาคือพืชพรรณไม้ในการรับรู้ของคนสยามที่ปรากฏใน**อักขราภิธานศรับท์** ซึ่งเผยแพร่ในระยะเริ่มต้นของการปรับตัวสู่ความทันสมัยของสยาม จำแนกออกเป็นหมวดหมู่อย่างไร เพราะเหตุใด การศึกษานี้เป็นการวิจัยเอกสารและใช้ระเบียบวิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์

การศึกษาการบันทึกศัพท์พรรณไม้ในหนังสือ **อักขราภิธานศรับท์** ของหมอบรัดเลย์ข้างต้น สรุปได้ว่าหนังสือ **อักขราภิธานศรับท์** เป็นหนังสือที่สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงการรับรู้พืชพรรณในสังคมไทยในด้านการนำมาใช้ในการดำรงชีวิตของชาวสยามตั้งแต่อาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้สอย และเป็นพืชพรรณสำหรับการค้าขาย จำนวน 764 ชนิด ทำให้เห็นวิถีการกินอยู่ของคนในท้องถิ่นกับพรรณไม้ โดยเฉพาะที่ราบลุ่มภาคกลาง ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรพืชพรรณในภาคเหนือ ภาคใต้การค้าขายพรรณไม้ในฐานะพืชเศรษฐกิจ สะท้อนให้เห็นวิถีการใช้พรรณไม้ตั้งแต่เป็นอาหาร เครื่องดื่ม เครื่องใช้สอย สมุนไพร ซึ่งมีองค์ความรู้มาตั้งแต่โบราณแล้ว ดังปรากฏในงานวรรณคดีและตำรายา

การบันทึกคำศัพท์พรรณไม้ใน**อักขราภิธานศรับท์** ของหมอบรัดเลย์นับเป็นการรวบรวมพรรณไม้ที่ปรากฏในสังคมสยาม และนำมาอธิบายให้เห็นลักษณะตามหลักอนุกรมภิธานพืชตามแบบสังคมตะวันตก ซึ่งเป็นการอธิบายตามโลกทัศน์

ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม อย่างน้อยก็ได้ปรากฏในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน นอกจากนี้การศึกษาพรรณไม้ใน**อักขราภิธานศรับท์** ยังสะท้อนให้เห็นพืชพรรณไม้ในการรับรู้ของคนสยามได้ 2 ประการ ดังนี้

ประการแรก ความเป็นต่างชาติจากการศึกษารายชื่อพืชพรรณไม้ในพจนานุกรม

พืชพรรณไม้สามารถบ่งบอกถึงการรับรู้ความเป็นสยามและความเป็นต่างชาติในการรับรู้ของชาวสยามในคริสต์ศตวรรษที่ 19 กล่าวคือ พืชพรรณไม้ที่แพร่หลายมาจากดินแดนโพ้นทะเล เช่น มะละกอ ข้าวโพด พริกชี้ฟ้า สับปะรด ฯลฯ พืชต่างชาติจากทวีปอเมริกาใต้ คริสต์ศตวรรษที่ 16-17 การเปลี่ยนแปลงการรับรู้ในคำศัพท์พรรณไม้ในหนังสือ**อักขราภิธานศรับท์** ของหมอบรัดเลย์ ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 พบว่าพืชเหล่านี้ไม่นับว่าเป็นพืชต่างชาติของสยาม คริสต์ศตวรรษที่ 19 อีกต่อไป กล่าวคือ เป็นพืชพรรณในสังคมสยาม

อย่างไรก็ดีงานวิจัยของอัลเฟรด ดับบลิว ครอสบี (Alfred W. Crosby) (Crosby, 1972) ได้ศึกษาว่าการแลกเปลี่ยนพืช สัตว์ และสิ่งมีชีววิทยาอื่น ๆ ไม่เพียงส่งผลทางนิเวศวิทยาเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อวัฒนธรรมด้วย เขาสำรวจว่าการรู้จักพืชผลไม้ใหม่ ๆ เช่น มันฝรั่ง มะละกอ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ กาแฟ เป็นต้น และการแพร่กระจายของสัตว์เลี้ยงในดินแดนโพ้นทะเล ได้เปลี่ยนแนวทางการปฏิบัติการทางการเกษตร อาหารการกิน และการปฏิบัติทางวัฒนธรรมทั่วโลกอย่างไร ประเด็นของ อัลเฟรด ดับบลิว ครอสบี จึงน่าจะเป็นแนวทาง ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงพืชพรรณในสังคมสยามในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ว่ามีการเปลี่ยนแปลงพืชพรรณและวัฒนธรรมในสังคมสยามอย่างไร

นอกจากนี้การบันทึกพืชพรรณใน**อักขราภิธานศรับท์** ของหมอบรัดเลย์ยังสะท้อนให้เห็นที่มาของพืชพรรณในการรับรู้ของสยาม ที่ยังเหลือการรับรู้เกี่ยวกับจีน ญวน เขมร บังคลาเทศ แขก ยุโรป เพราะก่อนหน้านี้สยามมีการรับรู้เรื่องยุโรปน้อยมาก ซึ่งคำว่ายุโรปในการรับรู้ของคนสยาม หมายถึงเมืองเทษ เมืองฝรั่ง เมืองนอก นับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ที่ชัดเจน ซึ่งในคริสต์ศตวรรษที่ 19 สังคมสยามได้เปิดรับการเปลี่ยนแปลงจากสังคมตะวันตกอย่างเป็นรูปธรรมตั้งแต่การเมืองการปกครอง วิถีชีวิต การศึกษา การแพทย์

ประการที่สอง พื้นที่ของสยามในการรับรู้ของโลกคริสต์ศตวรรษที่ 19

พื้นที่ (Space) หรือพื้นที่ของสยาม (Siamese Space) หมายถึงที่ใดบ้างเป็นประเด็นที่น่าสนใจ จากการศึกษาคำอธิบายรายชื่อพืชพรรณไม้ จะพบข้อมูลที่ชัดเจนว่าในการรับรู้ของสยามนั้น อะไรคือสยามจริง ๆ บ้าง ซึ่งปรากฏว่าการอธิบายที่มาของพรรณไม้

ยังคงอธิบายว่าอยู่ใน*หัวเมืองเหนือ หัวเมืองปักษ์ใต้* เป็นการรับรู้แบบอยุธยาตอนปลาย การเปลี่ยนแปลงสำคัญกำลังเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีพระบรมราโชบายสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ โดยอาศัยการปฏิรูประบบการปกครองระบบเทศาภิบาล อย่างไรก็ดี ในช่วงเวลาที่งานวิจัยนี้ศึกษา ความคิดเรื่องดินแดนที่สะท้อนจากแหล่งที่มาของพืชพรรณนั้น ยังคงเป็นการรับรู้แบบ “ราชอาณาจักร” ที่ปรากฏแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย สะท้อนให้เห็นการรับรู้และโลกทัศน์ของพื้นที่แบบเดิมที่เป็นราชอาณาจักร ขณะเดียวกันก็เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าพืชพรรณที่ปรากฏในสังคมสยามคือพืชพรรณที่เป็นที่รับรู้มาจากอดีตสังคมสยาม เป็นรากฐานสำคัญสู่การรับรู้ด้านพื้นที่ของรัฐสมัยใหม่ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่เผชิญหน้ากับอาณานิคมตะวันตก โดยเฉพาะพื้นที่หัวเมืองเหนือ หัวเมืองปักษ์ใต้ ซึ่งมีทรัพยากรพืชพรรณของสังคมสยามมาตั้งแต่อดีตจนมาถึงในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ดังปรากฏคำว่า “ป่าเหนือ” “ป่าใต้” ที่เป็นที่มาของพืชพรรณในสังคมสยาม อันสามารถบ่งชี้พื้นที่รัฐสมัยใหม่ที่ยังซ้อนทับกับพื้นที่ภูมิรัฐแบบเดิม

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาของคณะผู้วิจัยตามวัตถุประสงค์ข้างต้น เป็นการใช้ประโยชน์จากหนังสือ**อักขราภิธานศรับท์** ของหมอบรัดเลย์ ในฐานะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยมีวิธีการคือ เลือกเฉพาะคำศัพท์พรรณไม้มาศึกษา คำศัพท์ที่ได้รวบรวมไว้แล้วจะเป็นแหล่งข้อมูลสำหรับผู้สนใจศึกษาพรรณไม้ในสังคมสยาม สามารถนำมาใช้เป็นชุดข้อมูลพรรณไม้ เช่น พรรณไม้ประเภทอาหาร สามารถแบ่งประเภทเป็นผัก ผลไม้ เครื่องดื่ม ก็จะได้ชุดข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยระเบียบวิธีของศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังเช่นงานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีประวัติศาสตร์ในการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลศัพท์พรรณไม้ และจัดกลุ่มข้อมูลพรรณไม้ตามประโยชน์ใช้สอย ผลการศึกษาพบว่าหนังสือ**อักขราภิธานศรับท์** เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนการบันทึกพรรณไม้จากประสบการณ์ดั้งเดิม มาสู่ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ที่เปลี่ยนแปลงจากแบบดั้งเดิม มาสู่ความรู้แบบสากลที่อธิบายได้ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ตามลักษณะพรรณไม้ในสภาพภูมินิเวศ ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองผ่านการค้าเสรี

การศึกษาพรรณไม้ในสยาม ควรศึกษาจากหนังสือ**อักขราภิธานศรับท์** ของหมอบรัดเลย์ ซึ่งเป็นหนังสือที่มีคุณค่าทางอนุกรมภิธานพืชในสังคมไทยเล่มแรกที่ตีพิมพ์

เผยแพร่และยังคงใช้ในการสืบค้นอ้างอิง ดังนั้นหนังสือ**อักขราภิธานศรับท์** ของหมอบรัดเลย์ จึงเป็นข้อค้นพบสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อมในสังคมสยาม สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ โลกทัศน์และชีวทัศน์ผ่านการรวบรวมพรรณไม้

References

Bradley, D.B. (1971). **Dictionary of the Siamese Language by D.B. Bradley**. (2nd Ed.). [in Thai]. Phra Nakhon: Khurusapha Ladprao Printing House.

Buretbumrungkan, L. (1984). **Trees in Thai Literature**. [in Thai]. Bangkok: n.p.

Chartier, R. (1987). **Lectures et lecteur dans la France d'Ancien Regime**. Paris: Editions du Seuil, coll.

Crosby, Alfred W. (1972). **The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492.** Westport, Connecticut: Praeger Publishers (2003). Available in Spanish, Italian, and Korean translations.

Dilokanopparat, Prince. (2022). **Agriculture in Siam**. Loto, Praiwan, trans. [in Thai]. Chiangmai: Chiangmai University Press.

Gervaise, N. (1963). **The Natural and Political History of the *Kingdom* of *Siam* (in the Land of King Narai the Great)**. Komolabutra, Sata T., trans. [in Thai]. Phra Nakhon: Kaona Publishing.

Intasuwan, P. (2005). **Plant Taxonomy**. [in Thai]. Songkhla: Department of Biology, Faculty of Science, Thaksin University.

La Loubère, S. de. (2009). **The Kingdom of Siam.** Komolabutra, Sata T., trans. [in Thai]. Nonthaburi: Sripanya Publishing.

Luangthongkum, T. (1991). **Thai-Thai Dictionaries: Past-Present (1846-1990)**, Research Report. [in Thai]. Bangkok: Research Division, Chulalongkorn University.

Pallegoix, M. (2006). **Telling the Story of Krung Siam**. Komolabutra, Sata T., trans. [in Thai]. (3rd Ed.). Nonthaburi: Sripanya Publishing.

Piampongsan, S. (1989). **Plants in Sunthorn Phu's Literature**. as cited in Ruengruglikit, Cholada. (2021). **Plants and Roles of Plants in Sunthorn Phu's Literature**. [in Thai]. pp.10-17. Bangkok: Thana Press.

Ruengruglikit, C. (2021). **Plants and Roles of Plants in Sunthorn Phu's Literature**. [in Thai]. Bangkok: Thana Press.

Sangkaphanthanon, T. (2013). **Green Literature Paradigm and Natural Discourse in Thai Literature (Ecocriticism in Thai Literature)**. [in Thai]. Bangkok: Nakhon Publishing.

Theerasasawat, S. (2011). Book Review: The Kingdom of Siam Simon de La Loubere. [in Thai]. **Journal of Mekong Societies**, **7** (2), 145-153.

Worster, D. ed. (1988). **The Ends of the Earth: Perspectives on Modern Environmental History**. Cambridge: Cambridge University Press.